

Tulkintoja pääoman pakkopaidasta

Sami Moisio

Wood, Ellen Meiksins (2005): *Pääoman imperiumi*. Suomentanut Juha Koivisto. Vastapaino 2005. 216 sivua.

Yhteiskuntatutkimuksen kirjahyllyt pursuavat nykyisin teoksia, joissa käsitellään globalisaatiota. Ne voidaan jakaa pääpiirteissään kolmeen luokkaan. Ensinnäkin kirjallisuudessa globalisaatiota voidaan lähestyä valtiokeskeisesti. Tällöin kansainvälistyminen ja globalisaatio usein mielletään samaksi asiaksi. Toiseksi taas globalistisessa kirjallisuudessa argumentoidaan valtion pois kuihtumisen puolesta. Kolmanneksi tulee mainita transnationaaleja voimia, käytäntöjä ja instituutioita käsittelevä kirjallisuus.

Tunnetun poliittisen taloustieteen tutkijan Ellen Meiksins Woodin *Pääoman imperiumi* kertoo tarinan imperialismien historiasta ja nykyisestä poliittis-taloudellisesta tilanteesta. Se on harvinainen sekoitus useimpia globalisaatiokirjallisuuden muotoja. Erityisen ajankohtaiseksi tämän radikaalin teoksen tekee se, että Wood pyrkii käsitteellistämään poliittisen ja taloudellisen vallan monimutkaista vuorovaikutusta aikakaudella, joka tullaan muistamaan Yhdysvaltain sotilaallisesta ylivoimasta ja markkinapaikkayhteiskun-

nan maailmanlaajuisesta leviämisestä.

Woodin teos on kiinnostava myös siksi, että siinä viimeaikainen maailmanlaajuinen yhteiskunnallinen muutos, globalisaatio, asetetaan imperialismien pitkän historian jatkoksi. Wood pyrkii luomaan kuvan kapitalistisesta imperialismista, sen peruseräkkeistä ja sen keskeisistä eroista suhteessa muihin imperiaalisiin järjestelmiin. Tämä on tekijän mukaan tärkeää, koska sen paremmin Yhdysvallat kuin mikään mukaan keskeinen teollisuusmaa ei enää suoraan hallitse laajoja maa-alueita oman valtakuntansa ulkopuolella. Siinä missä siirtomaiden resurssien valloitus ja hyväksikäyttö olivat aikoinaan avointa toimintaa, on tilanne nyt erilainen. Nykyään on hyvin vaikea jäljittää varallisuuden rakenteellista siirtymään paikasta toiseen ilman markkinoiden ja niiden asettamien pakkojen ymmärtämistä.

Wood kertoo edellä esitetyn selittämiseksi arvoteoriaa, pääoman ja työvoiman suhdetta ja taloudellisen sekä ulkotaloudellisen eli lähinnä sotilaallisen vallan erkaantumista toisistaan. Kun vielä feodaalisessa yhteiskunnassa taloudellinen ja pakottava valta olivat yhtä, ovat ne kapitalistisessa maailmassa erkaantuneet siten, että markkinavoimat edustavat taloudellista valtaa siinä missä valtioille on siunaantunut ulkotaloudel-

linen osa vallasta.

Jotta ero ei-kapitalististen ja kapitalististen imperiumien välillä tulisi selväksi, Wood tarkastelee erityyppisiä varhaisia imperiumeja, joiden muoto ei ollut kapitalistinen. Oman käsittelynsä saavat maaomistuksen hankkimiseen perustuneet Rooman valtakunta ja Espanjan imperiumi, Kiina byrokraattisen hallinnon imperiumina ja kaupankäynnin ympärille rakentuneet imperiumit kuten Venetsia ja Hollanti.

Ei-kapitalististen imperiumien käsittely on erittäin informatiivinen. Keskeistä on huomata, että osassa näistä imperiumeista maa-alueiden ja paikallisen työvoiman haltuunotto oli keskeistä, kun taas toisissa pyrittiin kaupankäynnin heruuteen. Wood painottaa, että ei-kapitalistisissa imperiumeissa taloudellinen ja poliittinen valta kuitenkin olivat yhtä. Poliittista valtaa tarkkailemalla paljastui myös taloudellinen valta.

Maan valloitus ja kapitalistinen toimintalogiikka

Teoksen parhaissa luvuissa Wood siirtyy tarkastelemaan taloudellisen ja poliittisen vallan erkaantumista, brittiläisen kapitalistisen imperialismi kehitystä Euroopassa ja lopulta näiden käytäntöjen leviämistä Pohjois-Amerikkaan ja Intiaan. Erityisen kiinnostava on kertomus brittien vallan leviämisestä ja oikeuttamisesta 1500-luvun lopulta lähtien.

Imperialismin keskeinen seikka on aina ollut kyseisen toiminnan oikeutus. Ei-kapitalistisessa siirtomaiden hankinnassa se saattoi olla kaukaisten alueiden tuominen sivistyksen piiriin. Englanti oli kuitenkin ensimmäinen valtio, joka oikeutti maa-alueiden valloituksen kapitalistisella toimintalogiikalla. Maan pakkolunastukset niin Irlannissa kuin Pohjois-Amerikassa oikeutettiin viljelymaan parhaan mahdollisen tuoton perusteella. Syntyi käsitys, jonka mukaan puutteellisesti hyödynnetty maa oli oikeutettu valloituksen kohde.

Käsitys maasta rahaa tuottavana investointina yleistyi jo 1600-luvulla. Thomas Moren, John Locken ja William Pettyn kaltaiset nimet liittyvät kiinteästi Woodin tarinaan siitä, miten maan ja jopa ihmisen arvon mittaaminen, tuottavuus, maatalouskapitalistien kasvava kilpailun alainen tuotanto ja pääoman kasaaminen markkinoilla liittyivät siirtomaavallan logiikkaan.

Irlannin kolonisaatiossa oli keskeistä englantilaisten pyrkimys muuttaa yhteiskunta vastaamaan oloja Englannin maaseudulla. Se merkitsi

irlantilaisten maanomistajien korvaamista protestanttisilla uudisasukkailla eli maan uudelleenjakoa. Tämän katsottiin nostavan myös Irlannissa "tehottoman" maan tuottavuuden uudelle tasolle. Tuli luoda kilpailun kautta toimiva maatalous, jossa maanomistajan saama tuotto perustui maanvuokraajien maksamiin korvauksiin. He taas asettuivat kilpailuun toisiaan vasten ja käyttivät palkkatyövoimaa. Näin syntyi käsitys voitosta, joka riippui kilpailusta ja maan tuottavuuden kohottamisesta. Vaihtoarvo syntyi tuotteeseen käytetyn työn perusteella.

Brittiläinen Amerikan kolonisaatio perustui tähän samaan ajatukseen. Yksinkertaisesti maan valloittaminen oikeutettiin arvon käsitteellä, eli omistusoikeus oli seurausta arvon luomisesta: asioista tuli omaisuutta kun siihen yhdistettiin työtä. Työ siis loi oikeuden omaisuuteen, ja englantilaisten mukaan riittämättömän tuottava maa oli vain vapaata joutomaata. Ensimmäiset koloniat Virginiassa perustuivat julkilausutusti juuri "maanparannukseen". Tässä on suuri ero esimerkiksi Espanjan toimintaan siirtomaissaan; heidän olivat pääsääntöisesti kiinnostuneita kullasta, hopeasta ja alkuperäisväestön työvoimasta. Pohjois-Amerikassa maan pakkolunastus liittyi kuitenkin velvollisuuteen tuottaa työn kautta vaihtoarvoa kilpailun alaisessa tuotannossa. Näin oli luotu perusta kapitalistisille toimintapakoille myös Atlantin takaisissa siirtokunnissa. Teollistumisen myötä samat pakot yleistyivät ympäri Eurooppaa.

Vaihtoarvon tuottaminen on velvollisuus

Kapitalismin leviäminen tapahtuu yksinkertaisesti siten, että markkinoiden taloudelliset pakot levitetään sinne, missä ne eivät ole aiemmin olleet vallalla. Tähän on usein tarvittu sotilaallista voimaa, kuten oli asianlaita klassisella imperialismi kaudella, jonka katsotaan päättyneen vuonna 1918. Kyse ei ole ollut kuitenkaan identtisten markkinoiden avaamisesta kaikkialle, vaan yksinkertaisesti vieraiden markkinoiden avaamisesta kapitalistiselle kilpailulle kuten tapahtui kylmän sodan aikana esimerkiksi "kolmannessa maailmassa". Liittyessään talouden toimintapakojen piiriin uudet alueet tulevat yksinkertaisesti riippuvaisiksi markkinoista.

Useissa kehittyvissä talouksissa pieni taloudellinen yläluokka on ollut keskeisessä roolissa tässä markkinoiden avaamisessa ja ylläpitämisessä. Woodin mukaan myös Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto ovat olleet keskeises-

sä roolissa markkinapakojen levittämisessä.

Kapitalistiseen imperialismiin on alusta asti kuulunut ajatus, jonka mukaan vaihtoarvon tuottaminen on velvollisuus. Se ei tarkoita niinkään sotilaallista hallintaa tai valloitusta, vaan pääoman taloudellista ylivaltaa, markkinoiden toimintapakkojen leviämistä.

Kapitalismissa poliittinen valta on erillään taloudellisesta vallasta, vaikka pääoma on aina tarvinnut valtion tukea. Kapitalistinen imperialismi ulottuu siten paljon laajemmalle kuin ei-kapitalistisen yksittäisen imperiumin suora poliittinen ote.

Varhaisemmat imperiumin muodot olivat täysin riippuvaisia ulkotaloudellisesta voimankäytöstä, mutta ylikansallisen pääoman varaan rakentunut uusi imperiumi ei tunne Woodin mukaan tällaisia rajoituksia. Alueelliset imperiumit olivat Rooman tapaan sidottuja sotilaallisen vallan rajoihin, kun taas kaupallisten imperiumien asema oli sidottu kauppareittien ja merien hallintaan. Kapitalistinen imperialismi pyrkii toteuttamaan taloudellisen hallinnan ilman poliittista hallintaa, jos se vain suinkin on mahdollista. Woodin mukaan nykyään kokemamme uusi imperialismi tarkoittaa pääoman kasvavan vallan ja sitä tukevan mutta ulottuvuudeltaan suppeamman ulkotaloudellisen vallan yhteenkutoutumista.

Yhdysvallat ja oppi oikeutetusta sodasta

Woodin teos päättyy 2000-luvun alun maailmapoliittisen tilanteen ja eritoten Yhdysvaltain kansainvälisen aseman arviointiin. Hän tekee havainnon, että samaan aikaan kun sodat keskeisten teollisuusmaiden välillä ovat käyneet harvinaisiksi, on Yhdysvallat pyrkinyt kaikkien aikojen suurimmaksi sotilasmahdiksi: sen sotilasbudjetti on noin viisitoista kertaa suurempi kuin mitä sitä seuraavilla valtioilla on yhteensä.

Wood näkee tämän suunnattoman sotilaallisen voiman Yhdysvaltain joidenkin piirien tarpeeksi viedä muilta maailman valtioilta halu kyseenalaistaa maan globaali johtajuus tai pyrkimys yhdenvertaisuuteen. Woodin mukaan Yhdysvallat tekee sotilaallisen voimansa tällä hetkellä tiettäväksi ja pyrkii osoittamaan ylivoimansa. Se seuraa Hobbesin tulkintaa sotatilasta: sotaa ei ole vain taistelu, vaan myös ajanjakso, jolloin tahto käydä taisteluun on kyllin laajalti tunnettu.

Koska Yhdysvallat ei näytä käyttävän sotilaallista voimaa suoranaiseen valloitukseen, tekee

Wood päätelmän, että Yhdysvaltain sotavoima on oleellinen osa uutta imperialismia, jossa pääoman taloudellisen toimintasäteen ja aluevaltioiden ulkotaloudellisen toimintasäteen välinen kiulu on kasvanut suureksi. Tekijä olettaakin, että Yhdysvallat pyrkii ainutlaatuisella sotilasmahdillaan vastaamaan tähän kasvavaan ristiriitaan.

Nykyimperialismi ei Woodin mukaan käytä sotilasvoimaa aluevalloituksiin (kirja oli menossa painoon kun Yhdysvallat hyökkäsi Irakiin), alueelliseen laajentumiseen tai kauppareittien hallintaan. Se on Woodille merkki siitä, että uuden imperialismien selkeiden päämäärien puuttuminen on johtanut valtaisan sotakoneiston kehittämiseen. Terrorismin vastainen sota (tai Operaatio päättymätön oikeus) on siten tekijän mukaan päättymätön ja päättymätön, vailla maantieteellisiä ja ajallisia rajoituksia oleva sota, jota nykyisen globaalin talouden hallinta edellyttää.

Woodin mukaan ei ole sinänsä uutta, että Yhdysvallat käyttää sotavoimaa ajaakseen taloudellisia etujaan. Näin tapahtui oikeastaan koko 1900-luvun ajan. Nykytilanteesta tekee poikkeuksellisen se, että Yhdysvaltain hallinnon "haukkojen" luoma sodankäynnin uusi oppi edustaa katkosta suhteessa eurooppalaiseen sodankäynnin teoriaan, jossa sotilaallisen toiminnan oikeutus haetaan sen järkevältä vaikuttavasta poliittisesta tavoitteesta. Tällainen oli Woodin mukaan vielä "Powellin oppi", jonka mukaan sotoimilla tulee olla selkeät ja rajatut päämäärät ja asianmukaiset keinot.

Oppi "oikeutetusta sodasta" on siis muuttunut Bush-nuoremman kaudella. Yhdysvaltain nykyhallinto on irtisanoutunut siitä, että sotoimilla tulee olla jokin selkeä ja saavutettavissa oleva poliittinen päämäärä ja että tuon päämäärän saavuttaminen tulee olla järkevissä rajoissa mahdollista.

Woodin mukaan on kyseenalaista, voiko sotoimilla lopettaa terrorismia tai puhdistaa maailmaa "pahasta". Keinot ovat ainakin ristiriidassa julistettujen päämäärien kanssa. Bushin doktriini puolustuksellisesta hyökkäyksestä korostaa, että Yhdysvallat pitää oikeutenaan tehdä ennaltaehkäiseviä iskuja missä ja milloin tahansa, jos hallinto katsoo tilanteen sellaisia vaativan.

Valtioiden rooli ei ole heikentymässä globalisaation aikakaudella

Yhdysvallat on toiminut aktiivisesti ylläpitääkseen maailmanlaajuisesti sellaista ympäristöä,

jossa amerikkalainen pääoma voi vapaasti liikua. Tällä samoin kuin sotilaalliseen hegemoniaan pyrkimisellä on Woodin mukaan paljon George W. Bushin hallintoa pidempi historia. Ei olekaan yllättävää, että marxilaisesta käsitteistöstä ammentava Wood esittää Yhdysvaltain oikeuttaman päättymättömän ja päämäärättömän sodan olevan vastaus uuden kapitalistisen imperialismiin ja kapitalismin toimintapakkojen universaalistumiseen.

Wood painottaa, että kansallisvaltiota kapitalismin laajalle levinneet toimintapakit eivät kuitenkaan ole syrjäyttäneet. Woodin keskeinen väite onkin, että valtiojärjestelmä on ratkaisevan tärkeä markkinapakkojen maailmanlaajuisessa levittämisessä ja että valtioiden rooli ei ole suinkaan heikentymässä globalisaation aikakaudella. Kapitalismi edellyttää vakautta ja ennustettavuutta, ja juuri valtion tehtävä on tarjota nämä edellytykset. Vaikka esimerkiksi globaalit suuryritykset voivat käyttää rangaistusvaltaa suhteessa työvoimaan, eroaa niiden rangaistusvalta valtioiden vastaavasta. Omaisuuden suoja ja yhteiskuntajärjestys vaatii poliisin, oikeuslaitoksen ja armeijan läsnäoloa.

Wood esittää, että nykymaailmassa työnjako pääoman ja valtion tai taloudellisen ja poliittisen välillä on hämärtynyt. Mitä universaalimmaksi kapitalismin käytännöt ovat tulleet, sitä enemmän kapitalismin on tullut turvautua valtioiden järjestelmään: niin johtaviin imperiumeihin kuten Yhdysvaltoihin kuin paikallisvaltioihin. Ne tarjoavat pääoman kasautumisprosessille arksen yhteiskunnallisen järjestyksen. Tämä siitä huolimatta, että Woodin mukaan uudessa imperialismissa eli globalisaatiossa on kyse taloudellisesta ylivallassa; hallitsevien aluevaltioiden muokkaamat markkinapakit (valtiot noudattelevat globaalin pääoman käskyjä) hoitavat nykyään tehtävät, joista ennen vastasivat imperiaaliset valtiot. Mutta tämä ei ole poistanut sotilaallisen voimankäytön tarvetta.

Uuden imperialismiin kannalta ongelmallista onkin, jos valtioiden sisällä valta siirtyy tahoille, jotka vastustavat kapitalististen markkinapakkojen ylläpitämistä. Ongelmallisia paikkoja ovat myös hajonneet valtiot ja niin kutsutut hylkiövaltiot, jotka sijaitsevat ikään kuin kapitalistisen maailman reunalla.

Yhdysvaltain nykyhallinnon politiikan kritiikki

Ajoittain Woodin teoksen asetelma johtaa lukijan pohtimaan toimijan asemaa luodussa markkinapakkoja korostavassa tutkimusasetelmassa. Liian usein Wood asettaa pääoman ikään kuin tietoiseksi toimijaksi. Herää kysymys, onko nykymaailmassa todellakin meneillään valtaisa "puhallus", mahtava globaalin pääoman salajuoni? Esimerkiksi termi "Yhdysvaltain johtama globaali pääoma" ei yksinkertaisesti kuvaakaan nykytilannetta tarpeeksi analyttisesti.

Woodin teos onkin monessa suhteessa heikompi kuin esimerkiksi Leslie Sklairin infomaatiivinen *The Transnational Capitalist Class*, jossa eritellään kapitalistisen globalisaation keskeisiä toimijoita, niiden kulttuuria ja retoriikkaa.

On myös hyvin ongelmallista, että Wood käsittelee Yhdysvaltoja ikään kuin yhtenä kokonaisuutena, vaikka hyvin on tiedossa, miten Yhdysvaltain eri osat ja erilaiset ryhmittymät ovat kohdanneet globalisaation kovin eri tavoin. Samoin on tiedossa, ettei Yhdysvaltain talous pitkään kestä maailmanlaajuisista sotilaallista toimintaa aikana, jolloin teollinen tuotanto on siirtymässä Aasiaan ja jolloin amerikkalaiset kuluttavat velaksi.

Yhdysvallat on maailmanlaajuisen talousmaantieteellisen uudelleenjärjestymisen sekä rahoitusmarkkinoiden globalisaation seurauksena tullut taloudellisesti hyvin haavoittuvaiseksi.

Woodin teos on selvästi Yhdysvaltain nykyhallinnon harjoittaman politiikan kritiikki. Tämä väistämättä vähentää teoksen uskottavuutta, vaikka erityisesti teoksen historialliset osuudet ovat taiten tehtyjä.

Liiallisesta radikaalisuudesta, ajoittain ilmevästä käsitteellisestä epätarkkuudesta ja kulutuskulttuurin leviämisen kaltaisten tärkeiden ilmiöiden sivuuttamisesta huolimatta Woodin teos on hyödyllistä luettavaa kaikille globalisaatiosta ja markkinayhteiskunnan leviämisestä kiinnostuneille. Teoksen markkinoiden omalakisuuksia ja toimintamekanismeja korostava viitekehys tarjoaa joitakin hyödyllisiä käsitteitä nykymaailman ymmärtämiseen.

Kirjoittaja on dosentti, Suomen Akatemian akatemia-tutkija Turun yliopiston maantieteen laitoksella